

De elite van Doorn in het midden van de achttiende eeuw

Ceciel Huitema

Inleiding

Het Erfgoedhuis Utrecht is momenteel bezig met een lacuneonderzoek naar de achttiende en negentiende eeuwse elite in de provincie Utrecht. In dit kader is de elite van Doorn uitgekozen voor het gebied van de Utrechtse Heuvelrug. Terwijl het dorp tegenwoordig bekend staat om zijn vele buitenhuizen met omliggende parken, was halverwege de achttiende eeuw hiervan nog geen sprake. In het langlopende onderzoek dat de periode tot halverwege de negentiende eeuw zal bestrijken, wordt de gehele ontwikkeling van landbouwdorp naar elitedorp geschetst. Het eliteonderzoek wordt vormgegeven rondom vijf jaartallen, te weten 1747, 1785/86, 1795, 1813 en 1848, die in de nationale geschiedschrijving een verandering hebben laten zien voor de bestaande elite. Dit artikel gaat over het eerste jaartal, het jaar waarin na het tweede stadhouderloze tijdperk (1702-1747) opnieuw een stadhouder wordt benoemd. De steeds verder gecentraliseerde macht van de erfstadhouder had gevolgen voor de invloed van regenten en andere bestuurders. De vraag is of deze discontinuïteit die op landelijk niveau heeft plaatsgevonden, ook waar te nemen is op provinciaal en lokaal niveau. Door middel van verschillende lokale elitestudies kan uiteindelijk een beeld worden geschetst van de ontwikkeling van de elite in onze provincie in het onbelichte tijdvak van de achttiende en negentiende eeuw.

De laatste jaren zijn vele elitestudies naar de bewoners van de Stichtse Lustwarande en hun buitenhuizen verschenen. Hierbij valt te denken aan de publicaties van Catharina van Groningen (1999, 2000, 2003, 2005), maar ook *Een prachtvol lustoord. De Stichtse Lustwarande herontdekt* (1998) van Hans Sleuwenhoek en *Buitenplaatsen in Utrecht* (2004) van Michiel Zeilmaker. Omdat de Stichtse Lustwarande pas haar grote bloei in de laatste helft van de negentiende eeuw doormaakte, begint het bestaande eliteonderzoek ook vaak rond deze periode. Elites worden in dit geval vaak gelijk gesteld met de bewoners van de buitenhuizen. Maar natuurlijk bestond er ook een maatschappelijke elite voordat de Stichtse Lustwarande haar uiteindelijke vorm kreeg. Deze elite komt in deze onderzoeksreeks aan bod.

Voor een goed begrip moet eerst duidelijk zijn wat in deze context onder elite wordt verstaan. M. Duijvendak en J. de Jong geven in hun cahier voor lokaal en regionaal eliteonderzoek aan dat er sprake is van drie soorten elite, namelijk een bestuurlijke elite met politieke invloed, een economische elite met veel financieel vermogen en een sociaal-culturele elite die hun elitestatus ontleent aan afkomst of netwerk.¹ Vaak overlappen macht, rijkdom en status elkaar en zijn in handen van dezelfde families. Maar als gevolg van politieke en maatschappelijke hervormingen verarmden families met aanzien en verwierpen economische nieuwkomers langzamerhand politieke invloed. In dit artikel zal vooral gekeken worden naar de eerste twee vormen van elites omdat de aanwezige bronnen hierin voorzien.

Doorn in de achttiende eeuw

Doorn is ontstaan rondom Villa Thorheim (het tegenwoordige Huis Doorn), een vronnhof van het domkapittel (St. Maarten) in Utrecht. In de Middeleeuwen werd de domproost beleend met het vruchtgebruik van de villa en de grond en trok hij steeds meer feodale rechten, zoals de rechtspraak en de benoeming voor belangrijke functies, naar zich toe. Het hele gebied rondom Doorn behoorde als ambachtsheerlijkheid tot een van de belangrijkste domeinen van het domkapittel. Boerderijen op die grond moesten een deel van hun opbrengst als tyns of belasting afstaan aan het kapittel. Het zuidelijke deel van het gerecht Doorn omvatte de lage

¹ M.G.J. Duijvendak en J.J. de Jong, *Eliteonderzoek: rijkdom, macht en status in het verleden. Cahiers voor lokale en regionale geschiedenis. Deel 11: Eliteonderzoek* (Zutphen 1993).

broeklanden met vruchtbare akkers waarop graan, boekweit en andere gewassen werden geteeld. Hier ontstonden ook de meeste hofsteden. Tegen de helling van de Utrechtse Heuvelrug lagen uitgestrekte heidevelden waar rond diezelfde tijd de laatste bomen waren gekapt. De mest die de schapen produceerden werd verkocht aan tabakstelers in Amerongen en omgeving. Daarnaast werden er ook veel bijen gehouden.

Na de Reformatie namen de Staten van Utrecht de soevereiniteit in het Sticht over, maar het kapittel en het ambt bleven in seculiere vorm bestaan. Ook verdwenen de Middeleeuwse rechten op grond, waardoor de Staten van Utrecht en kleine boeren de voormalige gemene heidevelden konden opkopen. Huis Doorn ‘met den hof ende vierentwintig mergen lants’ en bijbehorende rechten werd in 1635 voor ‘achtduysend gulden vrij gelt’² door de Staten verkocht. De nieuwe eigenaar Reinier Golstein, kanunnik van de Dom, was de eerste particuliere eigenaar. Toch werd Doorn niet het dorp van de vele grootgrondbezitters. In het midden van de achttiende eeuw kende de landbouw verschillende tegenslagen, zoals veepestepidemieën, misoogsten, overstromingen en muizenplagen, met prijsstijgingen tot gevolg. Kleine boeren hadden moeite om hun hoofd boven water te houden en verkochten steeds vaker hun land aan grootgrondbezitters. De meeste grond van het gerecht Doorn was aan het eind van de achttiende eeuw uiteindelijk in handen van de eigenaars van Huis Doorn, Kasteel Moersbergen en Landgoed Schoonoord gekomen. Dit is de eerste generatie particuliere landeigenaren in Doorn.

Gerechtsbestuur

Als gevolg van de bestuurlijke hervormingen tijdens de Reformatie ontstonden dorpsbesturen met een schout en schepenen die door de ambachts- of gerechtsheer, domproost Pieter Roeters (1726-1755), werden benoemd. De schout stond aan het hoofd van het dorpsgerecht en was een soort plaatsvervanger van de domproost. Hij kreeg veel bevoegdheden zoals ‘vierschaar en recht te spannen, recht en vonnis te eisen en te laten wedervaren’.³ Daarnaast kreeg de schout het volmacht van de Staten van Utrecht tot het innen van de belasting over landerijen gelegen in Doorn, Nederlangbroek en Cothen. Het uitoefenen van de functie van schout was een eervolle taak, want ter vergoeding van het mogen uitoefenen van zijn ambt moest de schout jaarlijks op Sint-Maartensdag aan de domproost in Utrecht twee vette weren of hamelen (rammen) en een goedgekeurde Rijnlandse goudgulden betalen.⁴ Volgens E. Demoed had tot 1743 Johan Jonas de functie van schout van Doorn en Nederlangbroek 13 jaar vervuld. Hij werd opgevolgd door Frederik Breda die tot 1761 schout van Doorn en Nederlangbroek was.⁵ Tussen 1744-1756 nam Adam Duim om onbekende reden het schoutenambt waar voor Breda. Net zoals in Soest en Maarssen werd een schout in principe voor onbepaalde tijd aangesteld, vaak betekende dat voor het leven. Dat hoefde echter niet. In het achttiende eeuwse Doorn beëindigen niet alle schouten hun functie door de dood.⁶

Samen met de schout vormden de zeven schepenen het gerechtsbestuur van Doorn. De functie van schepenen was naast een bestuurlijke ook een justitiële functie. Schepenen namen zodoende ook zitting in de rechtbank. Alleen in het geval van kleinere misdrijven moesten de bewoners van Doorn terechtstaan in hun woonplaats, voor grotere vergrijpen moesten zij naar de rechtbank in Utrecht. Schepenen werden voorgedragen door de zittende schepenen en uiteindelijk gekozen door de gerechtsheer. De domproost hoefde niet de genomineerden te kiezen, hij kon ook weer een zittende kiezen voor het komende jaar. Het kwam zelfs voor dat

² Angelique Bakker, *Huis Doorn*. Kleine monumentenreeks (Zwolle 1993) 15.

³ E.J. Demoed, *In een lieflijk landschap. Wandelingen door de historie van Maarn, Doon, Langbroek, Cothen, Leersum en Amerongen* (Zaltbommel 1997) 219.

⁴ Demoed, *In een lieflijk landschap*, 219.

⁵ *Ibidem*, 221.

⁶ Met dank aan H.J. Postema.

precies dezelfde samenstelling twee jaar achter elkaar bleef zitten. Een mogelijke verklaring hiervoor is het geringe aantal mensen waaruit gekozen kon worden. Voor een groot aantal jaren zijn de nominaties voor schepenen in Doorn bewaard gebleven. In het decennium tussen 1740 en 1750 zijn er ongeveer 14 mannen die meerdere malen zijn verkozen tot schepenen, waarvan er 10 meer dan drie jaar deze functie hebben vervuld.

Het is hier niet de plaats om al deze 10 personen met naam en toenaam te noemen, maar over een aantal behoort wat meer gezegd te worden. De domproost was Coendert Boschman, Arris van Vossestein, Gosen Blankenstein, Jan Teunis van Dorrestein, Jacobus van Hoevelock, Wulphert Jansz van Ginkel en Cornelis Jansz van Velpen goedgezind.⁷ Deze mannen waren gegoede boeren in het bezit van eigen grond. Zo bezat de familie Blankenstein de gelijknamige boerderij Groot-Blankenstein in het Tuilland. Dit was een belangrijke hoeve die in de zeventiende eeuw nog omgracht was.⁸ Uit notariële akten blijkt dat Gosen van Blankenstein in 1743 een huis met circa 30 mergen land in Doorn en 20 mergen land in Nederlangbroek voor zes jaren verhuurde aan Gijsbert Roelofsen van Vulpen.⁹ Dit beviel blijkbaar goed want de huurovereenkomst werd in 1749 en 1754 nog eens verlengd. Deze Van Vulpen was onder andere in 1740-1741 en 1745-1746 schepenen in Doorn.

Hoogstwaarschijnlijk worden de familienamen Van Vulpen en Van Velpen door elkaar gebruikt door een en dezelfde familie maar helemaal zeker is dat niet vast te stellen. In ieder geval is zeker dat in het begin van de achttiende eeuw de schout van Amerongen Van Velpen heette en dat deze familie hoogstwaarschijnlijk grond in het Tuilland en de hofstede Klein Scherpenzeel, op de kruising met de Buntlaan, bezat. Dit goed was net als vele andere hofsteden leenroerig aan het domkapittel van Utrecht, wat betekende dat een deel van de opbrengst aan het domkapittel werd afgestaan in ruil voor bepaalde rechten voor de eigenaar.

De familie Van 't Sand had zich in de achttiende eeuw laten noemen naar hun hofstede Vossestein langs de Gooyerwetering. Deze hofstede onderscheidde zich van de rest omdat deze een zogenaamde stenen kamer had. Het bouwen van een stenen kamer kwam voor in de late Middeleeuwen. Haaks op de (houten) hofstede werd een stenen kamer bijgeplaatst. Deze diende vooral als herenkamer en was dus een statussymbool. Ook deze boerderij was leenroerig aan het domkapittel.

De schout en schepenen werden ter zijde gestaan door de secretaris. Ook hij werd door de domproost benoemd. Tussen 1694 en 1733 was Jan van Dam de secretaris van het gerechtsbestuur van Doorn. Daarna werd tot 1745 deze functie vervuld door Willem van Dugteren. Na 22 jaar werd hij opgevolgd door zijn broer Jan van Dugteren die net zolang verantwoordelijk was voor deze functie.

De belangrijkste taak voor het gerechtsbestuur was het handhaven van de openbare orde en veiligheid. Hiervoor had het gerecht een bode of veldwachter, een nachtwacht en een klepper in dienst. De bode is de oudste 'ambtenarenfunctie'. Tot 1755 oefende Anthony Kool dit beroep in Doorn uit. Onder het handhaven van de orde werd onder andere verstaan het goed laten verlopen van een militaire inkwartiering. Zo werd bijvoorbeeld in oktober 1748 een groep van vierhonderd Zwitserse soldaten van het regiment Constant de Reberque ingekwartierd in Driebergen en Doorn.¹⁰

Naast de orde handhaven, moest Kool ook schouw houden op de eventuele aanwezigheid van kraaiennesten en het schoonhouden van wegen en schoorstenen. Daarnaast

⁷ Streekarchivariaat Kromme-Rijng gebied – Utrechtse Heuvelrug, Archief Gerechtsbestuur Doorn, 1649-1810 (163), inv. nr. 14 Stukken betreffende voordracht en verkiezing van schepenen, 1683-1756 (met hiaten).

⁸ Demoed, *In een lieflijk landschap*, 121.

⁹ Het Utrechts Archief, Notariële akten in de stad Utrecht, inv. nr. U184a10, aktenr. 26, dd. 6 februari 1743.

¹⁰ Streekarchivariaat Kromme-Rijng gebied – Utrechtse Heuvelrug, Archief Gerechtsbestuur Doorn, 1649-1810 (163), inv. nr. 76 Ingekomen stukken betreffende troepen die in het dorp moeten worden ingekwartierd, 1748-1794.

was het gerechtsbestuur verantwoordelijk voor de rechtspraak in kleinere geschillen, zoals bij belastingzaken of onenigheid bij het aanleggen van een weg.

Kerkelijk bestuur

Net als op het gerechtsbestuur van Doorn had de domproost als ambachtsheer ook op het kerkelijk bestuur van Doorn grote invloed. Elk jaar werden twee kerkmeesters voor de Hervormde Martinuskerk (vernoemd naar het kapittel van Sint Maarten oftewel de Dom) aangewezen. Potentiële kandidaten werden genomineerd door de schout, de predikant en de twee zittende kerkmeesters. Kerkmeesters bleven meestal twee jaar achter elkaar hun functie uitoefenen, maar of dat de regel was blijft onduidelijk omdat Hendrikus Bosch wel langer dan twee jaar achter elkaar bleef zitten. De kerkmeesters waren belast met het beheer van het kerkgebouw en de kerkelijke goederen, waaronder de hofstede Kerkegoed.

Uit de gerechtsnotulen blijkt dat in augustus 1744 werd besloten de pacht van 300 gulden voor het pachtershuis en de school wederom in zijn geheel toe te laten komen aan de hervormde kerk. Vanaf 1695 kwam de pacht deels voor rekening van de diaconie vanwege de armoede van de kerk. De school, waar voornamelijk kinderen van de beter bedeeden naar toe gingen, werd dus onderhouden uit de armenzorg en ging dus ten koste van armen in Doorn. Kennelijk was de situatie na een halve eeuw verbeterd of men vond het moreel niet te verantwoorden, zodat de kerk weer zelf verantwoordelijk kan worden gehouden voor de pacht.¹¹

De schout en schepenen controleerden het functioneren van de aangestelde kerkmeesters tot 1853 toen de bemoeienis van de staat met de kerk door de ‘wet op de kerkgenootschappen’ aan banden werd gelegd. In de achttiende eeuw hadden de leden van het gerechtsbestuur zelfs een eigen, onbetaalde bank in de kerk. Dat het gerechtsbestuur en het bestuur van de Nederlands Hervormde Kerk zo met elkaar verstrengeld waren blijkt ook uit het feit dat diegenen die werden benoemd door de domproost als kerkmeester, meestal voor hetzelfde jaar ook benoemd werden als schepenen. Tegenwoordig wordt raar aangekeken tegen het feit dat bestuurders zichzelf moesten controleren, maar meestal kon een bestuurder beide functies goed van elkaar scheiden.

Mannen die meermalen werden gekozen tot kerkmeester tussen 1740 en 1750 waren de bezitter van het goed Gerestein en raad van de vroedschap Jan Pit, Hendricus Bosch, secretaris Jan van Dugteren, Jan Dorrestein (vroedschap van de domproosdij), Coendert Boschman, Gijsbert Roelofs van Vulpen, Pieter Lagerweij, Arris van Vossestein, Johan van Gessel (latere eigenaar landgoed Schoonoord) en Adam Duim. Bovendien had koster Cornelis Methorst, die tegelijkertijd ook schoolmeester was, ook zijn functie te danken aan de domproost. Ook de ‘bedinaar des goddelyken woords’¹² of te wel de predikant werd benoemd door de domproost. Petrus Georgius van Poolsum werd in 1741 door de predikant in Wijk bij Duurstede ingewijd als de elfde predikant van Doorn na de Reformatie. Hij volgde Henricus van Sypesteyn op die na 55 jaar met emeritaat was gegaan.¹³ Van Poolsum kwam uit een gegoede familie. Zijn vader was schout en notaris in Ruwiel en Portengen en procureur voor het gerecht Utrecht geweest, zijn broer Dirck Cornelis was schout en gadermeester van Overlangbroek en zijn zus was getrouwd met een opvolger van haar vader.¹⁴

Net als in onder andere Soest, Zeist en Maarssen had de ambachtsheer grote politieke en bestuurlijke invloed. Maar in tegenstelling tot deze plaatsen waren in Doorn de heerlijke

¹¹ Streekarchivariaat Kromme-Rijngebied – Utrechtse Heuvelrug, Archief Gerechtsbestuur Doorn, 1649-1810 (163), inv. nr. 1 Gerechtsnotulen 1649-1759.

¹² HUA, Notariële akten van de stad Utrecht, inv. nr. U205a2, aktenr 96, dd. 15 januari 1746.

¹³ H.L.Ph. Leeuwenberg en F. Vogelzang ed., Utrechtse biografieën. De Utrechtse Heuvelrug-Zuid (Utrecht 2006) 121-126, aldaar 121.

¹⁴ HUA, Notariële akten van de stad Utrecht, inv. nr. U139a27, aktenr 13, dd. 24 maart 1744.

rechten behorende bij de ambachtsheerlijkheid niet in handen van een particuliere familie, maar van de domproost van het Sint Maartenkapittel. Omdat de domproosten na de Middeleeuwen werden benoemd door de prins van Oranje, had de laatste indirect invloed op de benoemingen van de plaatselijke bestuursleden. Hoe groot deze indirecte invloed is geweest, is helaas moeilijk te zeggen.

Economische elite

Vormde de bestuurlijke elite in Doorn ook de economische elite in Doorn? Om te kunnen vaststellen wie tot de economische elite in Doorn kon worden gerekend, moet gekeken worden naar de lijsten van belastingbetalers. In de achttiende eeuw werden door het gerecht of de gerechtsheer verschillende belastingen geheven zoals hardstedegeld, een belasting op een haardplaats of schoorsteen; buurlasten, een soort gemeentelijke belasting gebaseerd op vermogen en inkomen en een belasting op consumptiemiddelen.

Voor het gerecht Doorn zijn van verschillende jaartallen de lijsten bewaard gebleven van de buurlasten. Voor het jaar 1747 betalen de eigenaren van het landgoed Schoonoord, Jan Floris graaf van Nassau, en de eigenaar van Huis Doorn, de heer Von Hammerstein, allebei het hoogste bedrag, namelijk 24 gulden aan buurlasten. Kerkmeester en vroedschapsraad Jan Pit betaalde toen 23 gulden over Klein Gerestein en aanverwante stukken grond. Na nog een onbekende naam die verder in de archiefstukken of de literatuur niet meer terugkomt, volgen de voor ons bekende namen van Coendert Bosman, Cornelis Janz van Velpen, Gijsbert Roelofs van Vulpen, Jan van Dorrestein en Pieter Lagerweij die allen 17 gulden moesten betalen.

Vijf jaar later is de verdeling nog ongeveer gelijk. Wat opvalt is dat de bedragen voor bijna iedereen naar beneden zijn bijgesteld. Alleen de heer van kasteel Moersbergen, de heer d'Ablaing van Giessenburg, moest meer gaan betalen dan in 1747 en wordt daarmee de vierde vermogende man, achter de heren van Schoonoord (sinds 1751 de heer Swellengrebel), Huis Doorn en Klein Gerestein (Jan Pit).¹⁵ Hoogstwaarschijnlijk werden de belastingen verlaagd als gevolg van de moeilijkheden op het platteland. Zeker is in ieder geval dat de Staten van Utrecht in 1754 de bewoners tegemoet kwamen met een verlaging van de provinciale belastingen.¹⁶

Als gekeken wordt naar het hardstedegeld dat bewoners moesten betalen voor het hebben van een haardplaats, zien we dezelfde namen terugkomen. De heer Swellengrebel van het landgoed Schoonoord betaalde in 1765 72 gulden en 15 stuivers. De heer d'Ablaing van Giessenburg van kasteel Moersbergen betaalde hiervoor 71 gulden, 3 stuivers en 8 penningen. De nieuwe eigenaar van Huis Doorn, de heer Lijnslager, was vervolgens 15 gulden, 19 stuivers en 8 penningen verschuldigd. Jan Pit en de heer Swemmelaer (eigenaar van het kasteeltje Leeuwenburg in Hardenbroek) betaalden allebei 15 gulden en 17 stuivers. Tot slot betaalde Gosen van Blankenstein 11 gulden, 2 stuivers en 8 penningen. De andere bedragen waren niet groter dan een paar gulden.¹⁷

Dé elite van Doorn

Op het eerste gezicht lijkt het opvallend dat de top van de economische elite, zoals de eigenaren van Huis Doorn, Schoonoord en Moersbergen, niet tot de top van de bestuurlijke

¹⁵ Streekarchivariaat Kromme-Rijngebied – Utrechtse Heuvelrug, Archief Gerechtsbestuur Doorn, 1649-1810 (163), inv. nr. 31 Zettingen buurlasten 1677-1810 (met hiaten).

¹⁶ Dekker, C. en J. Aalbers, *Geschiedenis van de provincie Utrecht. Deel II Van 1528 tot 1780* (Utrecht 1997) 186.

¹⁷ Streekarchivariaat Kromme-Rijngebied – Utrechtse Heuvelrug, Archief Gerechtsbestuur Doorn, 1649-1810 (163), inv. nr. 27 Gecombineerd register van verschillende belastingen, waaronder een manuaal van het hardstedegeld over 1765.

elite van Doorn behoren. Maar niets is minder waar. Zij vervulden dan wel geen openbare functies in het dorp zelf, maar waren wel degelijk actief op bestuurlijk terrein op een hoger niveau.

Huis Doorn was lange tijd in eigendom geweest van de verschillende domproosten van Utrecht. In 1729 was Huis Doorn overgegaan op de dochter van de domproost, Anna Juliana van Diest die getrouwd was met Arent Carel baron van Hammerstein, opperjagermeester van Z.K.H. de prins van Oranje en overste van de Garde du Corps (= elite lijfwachteenheid te paard.). In de notariële akten van de stad Utrecht valt te lezen dat de heer Van Hammerstein Huis Doorn in 1754 leenroerig maakte aan het graafschap van Buren, waarvan de erfstadhouder de prins van Oranje graaf was. Dus de prins van Oranje werd beleend met Huis Doorn in ruil voor bepaalde rechten.¹⁸ Dit schijnt niets nieuws te zijn want A. Bakker schrijft in haar boekje over Huis Doorn dat ook de eerste particuliere eigenaar, Reinier Golstein, het goed ter leen opdroeg aan prins Frederik Hendrik, prins van Oranje, graaf van Buren.¹⁹ Dat de heer Van Hammerstein erg prinsgezind was blijkt ook uit het feit dat hij de kerk van Doorn twee koperen kronen schonk met als opschrift: 'Arent Karel baron van en tot Hammerstein, Heer van Doorn, Overjagermeester van Syn Hoochyt den Prins van Oranie erfstadhouder der Unie en Anna Juliana van Diest Erfdogter van het Ridthuys Doorn Egteluyden heeft deze kroon aen de Kerk tot Doorn verreert ter gedagtenis van de geboorte van Prins Willem de V van Oranie den 8 Maart 1748'.²⁰ Pas in 1760 zou Huis Doorn overgaan op de verre bloedverwant, H.F.R. Lijnslager, kapitein in het regiment van generaal Holsteyn.

Kasteel Moersbergen behoorde aanvankelijk ook bij het domkapittel van Utrecht en was daardoor tynsplichtig. Eigenaren, lange tijd leden van de familie Van Weal, bekleedden verschillende functies in de Utrechtse magistratuur, zoals burgemeester of schout. Bartholomeus van Wael was bijvoorbeeld een ijverig voorstander van de zaak der Staten tegen de koning van Spanje, waardoor hij in 1578 door de Ridderschap van Utrecht werd gemachtigd tot het ontwerpen van de Unie van Utrecht, die door hem namens het Sticht is ondertekend. In 1733 kwam het kasteel door vererving toe aan Cornelia Philippina de Boodt, die met Johan Daniël d'Ablaing, vrijheer van Giessenburg, Giesen Nieuwkerk, enzovoorts trouwde. Hij was president van de Staten van Utrecht, gecommiteerde ter Algemene Staten van de Verenigde Nederlanden, grootbaljuw van den lande van de Vrije van Sluis, domproost van Utrecht (1755-1767) en erfhoutvester in het jachtgericht Utrecht. Na de dood van Cornelia de Boodt in 1742 kwam het kasteel aan de heer d'Ablaing toe. Hij hertrouwde in 1748 met Britgitta Cottrell, hofdame van de prinses van Oranje.²¹

In de gerechtsnotulen staat te lezen dat de heer d'Ablaing in 1741 overhoop lag met het gerechtsbestuur over het innen van belastingen. De heer van Moersbergen had namelijk in de Middeleeuwen, waarschijnlijk van de bisschop van Utrecht in de hoedanigheid van landsheer, het recht gekregen om belastingen te innen en een percentage hiervan in eigen zak te steken. Dit had onder andere betrekking op de belasting op goederen die gemaald moesten worden, zoals tarwe en rogge, en de bovengenoemde buurlasten. In 1741 eist het gerechtsbestuur, tegen de wil van de heer van Moersbergen in, dat de inner een kleiner deel van de geïnde belasting zelf zou mogen houden. Mocht de heer d'Ablaing zich in deze onenigheid niet willen schikken, dan zou de schout gevrijwaard worden van de

¹⁸ HUA, Archief van Heerlijkheden en Huizen in de Provincie Utrecht, Huis Doorn (29-6), inv. nr. 3 Acte van procuratie aan graafschap Buren.

¹⁹ Bakker, *Huis Doorn* 15.

²⁰ HUA, Archief van Heerlijkheden en Huizen in de Provincie Utrecht, Huis Doorn (29-6), inv. nr. 18 Aantekening over het dorp Doorn (krantenartikel 'Het Nieuws' van 13 juni 1924.)

²¹ Demoed, *In een lieflijk landschap*, 235-236.

verantwoordelijkheid ten aanzien van eventuele schade aan roerend goed van de heer d'Ablaing. (bij schade aan je spullen kon je terecht bij het gerecht).²²

In tegenstelling tot Huis Doorn en Moersbergen was Schoonoord een vrij en eigen goed, dat niet tot de goederen van het domkapittel behoorde. Het landgoed was in de zeventiende eeuw eigendom van de burgemeester van de stad Utrecht, Johan van Cleef. Tussen 1731 en 1736 bewoonde de schout van Doorn, Johannes Jonas het goed dat hij daarna verkocht aan de welgestelde Jan van Muyden, voormalige bewindvoerder van de Verenigde Oostindische Compagnie. Na een grote verbouwing en het toevoegen van het goed De Groote Wijngaard deed hij het goed in 1743 over aan Jan Floris graaf van Nassau. Via Jacob van Gessel, kanunnik van het domkapittel, werd Schoonoord uiteindelijk in 1751 gekocht door Hendrik Swellengrebel uit Amsterdam. Hij was van 1739 tot 1750 gouverneur van de Kaapkolonie geweest. Als weduenaar kwam hij met een aantal kleine kinderen terug naar Nederland en kon door zijn relaties in de Utrechtse magistraatskringen Schoonoord aankopen. Tot de eeuwwisseling bleef Schoonoord in handen van de familie Swellengrebel.²³

Tot besluit

De vooraanstaande functies van schout, schepenen en kerkmeester in Doorn werden dus niet uitgevoerd door de elitetop van het dorp. De meeste invloed op de benoeming van deze functies had de prinsgezinde domproost uit Utrecht en de economisch machtigste inwoners waren op hoger bestuurlijk of zakelijk niveau actief. De reden hiervoor is hoogstwaarschijnlijk het kleinschalige en agrarische karakter van het dorp. De eigenaren van de bovengenoemde kastelen en huizen bezaten elders ook nog bezittingen en gebruikten hun Doornse bezittingen vaak als buiten.

In de bewaard gebleven bronnen van het gerecht Doorn wordt nergens gewag gemaakt van mogelijke veranderingen, onrusten of eventuele gevolgen voor de besproken elite als gevolg van de politieke veranderingen na de komst van stadhouder Willem IV in 1747. Is over Zeist nog bekend dat er een vlag werd aangeschaft ter ere van de nieuwe erfstadhouder, voor Doorn is er überhaupt niets te vinden over de machtsverschuiving in Nederland en lijkt dat aan Doorn in eerste instantie voorbij te gaan. Een reden hiervoor kan zijn dat de meest invloedrijken van het dorp zich niet bezighielden met het besturen van het dorpsgerecht. Toch kan niet gezegd worden dat de prinsgezinde toelitte van Doorn – de eigenaren van Huis Doorn, Schoonoord en kasteel Moersbergen – haar status te danken had aan de stadhouder, aangezien deze heren ook al vóór 1747 tot de elite van Doorn behoorden.

De eerste grote bestuurlijke verandering in bovengenoemde onderzoeksperiode had geen grote gevolgen voor het agrarische Doorn. Het volgende artikel gaat over de politieke ontwikkelingen van 1785/86. Stadhouder-koning Willem V wordt afgezet als gevolg van de Patriottische revolutie, een beweging die aan de provincie Utrecht niet voorbij is gegaan.

²² Streekarchivariaat Kromme-Rijngebied – Utrechtse Heuvelrug, Archief Gerechtsbestuur Doorn, 1649-1810 (163), inv. nr. 1 Gerechtsnotulen 1649-1759.

²³ Demoed, *In een lieflijk landschap*, 117-118.